

BRONNE

I ARGIVALE BRONNE

Cory Library, Rhodes University, Grahamstown

Wesleyan Methodist Mission Society (South Africa)

MS. 15.241: G. Lowe – O. Watkins, 1890-07-08

*Wesleyan Methodist Mission Society (London) Archive, South African
Correspondence*

H. 2711, Box no. 329, 1894-06-23.

Wesleyan Missionary Notices, 1894-1896

Wesleyan Missionary Reports, 1893-1894

Evangelisches Archivzentrum, Berlin, Deutschland

Berliner Missionsgesellschaft

Acta betreffend Nord-Transvaal, März 1894 – December 1897: IV, 5.

Acta von Missionszögling Christoph Sonntag betreffend 1878-1919: II,
3, 13.

Acta betreffend die Tagebücher der Missionare auf Blaumberg, 1894-
1905: III, 5, 8, Bd 1.

Acta betreffend die Tagebücher der Missionare auf Blaumberg, 1894-
1905: III, 5, 8, Bd 2.

Hampshire Record Office, Winchester, England

Miscellaneous: cemetery registers, school log books, etc.

Burials in Winchester Cemetery in consecrated portion of the grounds,
1911, no. 15337. Micro-fysche 58.

Hampshire Genealogical Society, 1987

West Hill Cemetery Winchester, 1809-1946. Inscriptions on memorial
stones scheduled for removal by Winchester City Council,
January 1987.

Historical and Literary Papers Library, University of the Witwatersrand, Johannesburg

Archives of the Church of the Province of South Africa

AB. 383 BOUSFIELD Acta, 1878-1899.

AB. 383 BOUSFIELD Letters received, Feb. 1893 – Dec. 1901.

AB. 383 BOUSFIELD Letter-book, 1893-1899.

AB. 383 BOUSFIELD Letter-book, Church Record Library – Pretoria, 1890-1894.

AB. 383 BOUSFIELD Letter-book, Church Record Library – Pretoria, 1890-1899.

AB. 383 BOUSFIELD Letter-books, 27 Jul. 1891 – 27 Dec. 1901.

AB. 383 BOUSFIELD Record-book, Church Record Library – Pretoria, 1890-1894.

The Malaboch Extinguisher, 1894-06-22.

Public Record Office, London, England

Colonial Office, High Commission for South Africa

CO. 417/ 120 – 127 Original correspondence, 1894

CO. 545/5 Registers of correspondence, 1893-1894

CO. 546/4 Register of Out-letters, 1894-1896

St. Alban's Cathedral, Pretoria

Anglican Diocese of Pretoria

Cathedral Marriage Register, 21 Feb. 1871 – 6 Mar. 1905.

**Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarplek,
Pretoria**

Argief van die Kommandant-Generaal van die Z.A.R., 1880-1900

KG. 81 Inkomende stukke

KG. 78 Inkomende korrespondensie 1881-1900, CR. 1501 – 1678, 1894.

KG. 639 Brieweboek van kmdt.-genl., 28 Aug. - 20 Okt. 1894

KG 640 Malaboch-Commando. Dagboek, 1894-06-12 – 1894-09-20.

Argief van die Staatsekretaris van die ZAR

SS. 4268, SS. 4140, SS. 4209, SS. 4367, SS. 4403, SS. 4409, SS. 4413, SS. 4475, SS. 4681, SS. 4700.

Argief van die Staatsekretaris van die ZAR, Buitelandse Sake

SSA. 2.

Argief van die Superintendent van Naturelle van die ZAR

SN. 25 - 27 Minutes, 1881 – 1900.

SN. 175 Zoutpansberg: korrespondensie naturelle-kommissaris, 1881 -
1895.

Argief Zoutpansberg

ZZG. 15 Brieweboek, Jan. - Jun. 1894.

Aanwinste

A.126 Herinneringsboek van Barend Jacobus Vorster. 1913-08-20.

A. 1279 Manuskrip Anton Schiel, 1948.

A.1281 Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895.

Fotoversameling

22736 Malaboch: the state prisoner; Malaboch in the Pretoria gaol

22742 Malaboch-veldslag. Staatsartillerie met Maxim-kanonne

Surrey History Centre, Woking, England

Leatherhead

LE/7/ 4 – 5 Service Registers 1897-1919.

6524/3/19 Parish Magazines and *Winchester Diocesan Chronicle*
1908-1909

Letherhead Parish Magazine 30(09), October 1909 –
30(12), December 1909

Winchester Diocesan Chronicle, November 1909.

6524/3/20 Parish Magazines 1910-1911

Letherhead Parish Magazine 31(1), January 1910 –
32(11), November 1911.

II REGERINGSPUBLIKASIES

COSTER, H.J. (red.), *De Locale Wetten en Volksraadsbesluiten der Zuid-
Afrikaansche Republiek, 1895*. Pretoria, 1896.

GENERAL STAFF, WAR OFFICE, *The native tribes of the Transvaal*.
London, 1905. Reprint by the University of South Africa, Pretoria
1962.

- GENERAL STAFF, WAR OFFICE, *Native Strongholds and locations of the Transvaal*. London, 1907.
- JEPPE, C. & J.H. GEY VAN PITTIUS (eds.), *Statute Law of the Transvaal, 1839-1910 (in force on 31st May 1910) I, 1839-1900 (South African Republic)*. Pretoria, 1910.
- JEPPE, F. (red.), *De Locale Wetten der Suid-Afrikaansche Republiek, 1849-1885*. Pretoria, 1887.
- KOTZÉ, J.G. (red.), *De Locale Wetten en Volksraadsbesluiten der Zuid-Afrikaansche Republiek, 1886-1887*. Pretoria, 1888.
- VAN WARMELO, N.J., *Ethnological publications V. A preliminary survey of the Bantu tribes of South Africa*. Union of South Africa. Department of Native Affairs. Pretoria, 1935.

III PERIODIEKE PUBLIKSASIES

- Berliner Missionsberichte* 4 & 5, 1880, 19 & 20, 1893; 11 & 12, 1895.
- De Volksstem*, 20 Oktober 1894.
- Hampshire Chronicle & General Advertiser for the South & West of England*, July – August 1911.
- Hampshire Observer & County & Local Newspaper & General Advertiser*, July – August 1911.
- The Press*, 1894-05-19 – 1894-08-06 & 1899-01-16.
- The Star*, 1899-02-28.

IV TYDSKIRF- EN KOERANTARTIKELS

- ADLAM, N., Another side of the war. *Collecting*, 1983-09-05.
- ANKERSMIT, F.R., Historiography and postmodernism. *History and theory* 28, 1989.
- ANKERSMIT, F.R., The linguistic turn, literary theory and historical theory. *Historia* 45(2), November 2000.
- AUCAMP, H., Onder Afrika se vel. *Insig*, November 1996.
- BERGH, J.S., Grondregte in Suid-Afrika: 'n 19de eeuse Transvaalse perspektief. *Historia* 40(2), November 1995.
- BERGH, J.S., Die veranderende grense van “Transvaal” 1840-1994. *Historia* 41(2), November 1996.

- BERGH, J.S., African reaction to white penetration: The central districts of the Transvaal in the 1870s. *Historia* 45(1), May 2000.
- BLADES, J., New light on an old mountain war. *Sunday Times*, 1984-02-19.
- BOSWORTH, R.J.B., Explaining Auschwitz: after the end of history: the case of Italy, Forum on Comparative history. *History and theory* 38(1), 1999.
- CONRAD, S., What time is Japan? Problems of comparative (intercultural) historiography, Forum on Comparative history. *History and theory* 38 (1), 1999.
- DEKKER, R., Egodocumenten: een literatuuroverzicht. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 101, 1988.
- DU BRUYN, J., Of muffled Southern Tswana and overwhelming missionaries: the Comaroffs and the colonial encounter. *South African Historical Journal* 31, November 1994.
- DU BRUYN, J., Early Transvaal – a historiographical perspective. *South African historical journal* 36, May 1997.
- FRANZ, G.H., Mmalebogo. *Die Huisgenoot* 23(881), 1939-02-10.
- GORDON, D., Review essay on *History as an art of memory* (P.H. Hutton). *History and theory* 34, 1995.
- HUGO, M., Die dagboek as historiese bron - met verwysing na die dagboek van H.C. Bredell. *Historia* 34(2), November 1989.
- JOUBERT, A. & J.A. VAN SCHALKWYK, War and remembrance: the power of oral poetry and the politics of Hananwa identity. *Journal of Southern African Studies* 25(1), March 1999.
- KOCHA, J., Asymmetrical historical comparison: The case of the German Sonderweg, Forum on Comparative history. *History and theory* 38(1), 1999.
- KRIEL, L., Christoph Sonntag's Mmalebogo: missionary diary as secular source in the reconstruction of Bagananwa History, 1892-1895. *South African Historical Journal* 36, May 1997.
- KRIEL, L., Die Boer-Hananwa-oorlog (“Malaboeh-oorlog”) van 1894: ‘n oorsig oor navorsingsuitsette. *New Contree* 43, September 1998.
- KRIEL, L., Om die verlede te verbeel: ‘Akademiese’ geskiedskrywing en die historiese bewussyn. *Historia* 44(1), Mei 1999.
- LEVY, D., The future of the past: historiographical disputes and competing memories in Germany and Israel, Forum on Comparative history. *History and theory* 38 (1), 1999.

- MAKHURA, T.J., The neglected role of the Boer-Bagananwa War as a factor in the coming of the Jameson Raid, 1894-1895. *Journal of Southern African Studies* 21(2), June 1995.
- MARKS, S., Scrambling for South Africa. *Journal of African History* 23, 1982.
- MAWBY, A.D., The right reverend doctor Henry Brougham Bousfield, first Anglican Bishop of Pretoria: the first phase in the Transvaal (1879-1886). *Historia* 8(2), June 1963.
- M.H. (pseud.), 'n Tragiese verhaal van misverstand. *Die Patriot*, 1983-07-01.
- NIPPERDEY, T., Can history be objective? *Historia* 23(1), May 1978.
- PARTNER, N., Hayden White: the form of the content. *History and theory* 37, 1998.
- RADEMEYER, J.I., Die oorlog ten Magato (M'pefu), 1898. *Historiese Studies* 5(2), Junie 1944.
- ROSE, B., Ethnic and sometimes sad comment on African life. *Rand daily mail*, 1983-06-20.
- RÜSEN, J., Lo(o)s(en)ing the order of history: some aspects of historical studies at the intersection of modernity, postmodernity and the discussion on memory. *Historia* 45 (2), November 2000.
- SCHUTTE, G.J., Geschiedenis: Mijn vriend Maleboch. *Zuid-Afrika* 60(5), Mei 1983.
- SHAPIRO, A.-L., Whose (which) history is it anyway? *History and theory* 36(4), December 1997.
- SMITH, C., Malaboch campaign by witness. *The Citizen*, 1983-04-18.
- VAN DER MERWE, D.W., Dagboek van 'n Duitse sendeling. *Beeld*, 1983-05-16.
- VAN DER MERWE, J., Long history of forced removals. *Pretoria News*, 1985-07-18.
- VAN FAASSEN, M., Het dagboek: een bron als alle andere? *Theoretische Geschiedenis* 18(1), 1991.
- VAN HEYNINGEN, E., The diary as historical source: a response. *Historia* 38(1), May 1993.
- VAN JAARVELD, F.A., Boekbespreking: My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains. *Historia* 29(1), Mei 1984.
- VAN SCHALKWYK, J.A., Die kultuurhistoriese betekenis van die Berlynse sendingstasies in die Blouberg-omgewing, Noord Transvaal. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis* 4(4), 1990.

- VAN SCHALKWYK, J.A. & S.M. MOIFATSWANE, The siege of Leboho: South African Republic fortifications in the Blouberg, Northern Transvaal. *Military History Journal* 8(5), June 1991.
- V.N. (pseud.), Uit onze geschiedenis. Een gebeurtenis uit de Malabochoorlog. *Die Brandwag* 2(5), 1911-08-01.
- WEIDEMANN, N.C., Die Malabochoorlog (1894). *Historiese Studies* 7(1), Maart 1946.

V ONGEPUBLISEERDE REFERATE

- ETHERINGTON, N., Poststructuralism, postmodernism and the practice of South African history. Paper presented at the Second Biennial International Conference of the African Studies Association of South Africa, University of Port Elizabeth, 5-8 July 1995.
- JENKINS, E., Children's literature and the war. Paper presented at the Autumn School of the English Academy of Southern Africa: Writing the 'Boer War', Claude Malan Museum, 27 May 2000.
- KRIEL, L., A contest for converts? Missionary rivalry and the conquest of the Blue Mountains: The Boer-Hananwa War of 1894. Paper presented at the Nineteenth Congress of Historical Sciences, University of Oslo, 6-13 August 2000.
- MAKHURA, T.J., The role of women in the Boer-Bagananwa War, 1894-1895. Paper presented at the South African Historical Society Biennial Conference, Rhodes University, 2-6 July 1995.
- MAKHURA, T.J., Mercenaries and missionaries in the Boer subjugation of the Bagananwa in the northern Transvaal, 1894-1895. Paper presented at the African Studies Association Annual General Meeting, San Francisco, 24 November 1996.
- MAKHURA, T.J. 'The softening of the rock': political and socio-economic changes in the BaGananwa society, northern Transvaal, 1895-1910. Paper presented at the South African Historical Society Biennial Conference, University of Pretoria, 6-9 July 1997.
- TEMPELHOFF, J.W.N. & M.H. NEMUDZIVHADI, Riding the storm: Makhado, Venda and the nineteenth century South African Republic (1864-1895). Paper presented at the South African Historical Society Biennial Conference, University of Pretoria, 6-9 July 1997.

VERBEECK, G., New concepts of history for South Africa. Between Europeanisation and globalisation (paper presented at the Biennial Conference of the South African Historical Society, University of the North West, 8-11 July 2001. (Based on the previously published contribution: Een nieuw verleden voor een nieuwe natie. Een Duits model voor Zuid-Afrika in J.Tollebeek, G. Verbeeck & T. Verschaffel (reds.), *De lectuur van het verleden. Opstellen over de geschiedenis van de geschiedschrijving aangeboden aan Reginald de Schrijver*. Leuven, 1998.)

VI LITERATUUR EN LETTERKUNDIGE BRONNE

- AARTS, C.J. & M.C. VAN ETTEN (reds.), *Domweg gelukkig in de Dapperstraat. Die bekendste gedichten uit de Nederlandse literatuur*. Amsterdam, 1995.
- ABERCROMBIE, H.R., *The secret history of South Africa, or sixty-five years in the Transvaal*. Johannesburg, 1952.
- ADU BOAHEN, A., *General history of Africa VII. Africa under colonial domination, 1880-1935*. Paris, 1990.
- AGAR-HAMILTON, J.A.I., *A Transvaal jubilee. Being a history of the Church of the Province of South Africa in the Transvaal*. London, 1928.
- ANKERSMIT, F. & H. KELLNER (eds.), *A new philosophy of history*. London, 1995.
- ATKINS, P., I. SIMMONS & B. ROBERTS, *People, land and time. An historical introduction to the relations between landscape, culture and environment*. London, 1998.
- BADEN-POWELL, R.S.S., *The Matabele Campaign, 1896. Being a narrative of the campaign in suppressing the native rising in Matabeleland and Mashonaland*. London, 1897.
- BARZUN, J. & H.F. GRAFF, *The modern researcher*. San Diego, 1985.
- BEINART, W., P. DELIUS & S. TRAPIDO (eds.), *Putting a plough to the ground. Accumulation and dispossession in rural South Africa, 1850-1930*. Johannesburg, 1986.
- BELIËN, H. & G.J. VAN SETTEN (reds.), *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw. Discussie zonder eind*. Amsterdam, 1991.

- BERGH, J.S. (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*. Pretoria, 1999.
- BEYERS, C.J. (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV*. Durban, 1981.
- BIBEL*. Übersetzt von Dr. Hermann Menge. Stuttgart, 1928.
- BIEDERMANN, H., *The Wordsworth Dictionary of symbolism*. (translator J. Hulbert). Ware. 1996.
- BIJBEL*. Door last van de Hoog-Mog. Heeren Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. Amsterdam, 1874.
- BLACK, J. & D.J. MACRAILD, *Studying history*. London, 2000.
- BREDEKAMP, H. & R. ROSS (eds.), *Missions and Christianity in South African history*. Johannesburg, 1995.
- BRAUDEL, F., *On history* (translator S. Matthews). London, 1982.
- BROGAN, H., *The Pelican history of the United States of America*. London, 1988.
- BRUWER, J.P., *Die Bantoe van Suid-Afrika*. Johannesburg, 1963.
- BULPIN, T.V., *Lost trails of the Transvaal*. Johannesburg, 1989.
- BURKE, P., *The French historical revolution. The Annales School, 1929-1989*. Cambridge, 1990.
- BURKE, P., *Varieties of cultural history*. Ithaca, 1997.
- BURKE, P. (ed.), *New perspectives on historical writing*. University Park, 2001.
- CAIN, P. & A.G. HOPKINS, *British Imperialism. Innovation and expansion, 1688-1914*. London, 1993.
- CAIN, P. & A.G. HOPKINS, *British Imperialism, 1688-2000*. London, 2001.
- CHARTIER, R. (translator L.G. Cochrane), *Cultural history. Between practices and representations*. Cambridge, 1988.
- CHIDESTER, D., *Savage systems. Colonialism and comparative religion in southern Africa*. Charlottesville, 1996.
- CLOETE, T.T. (red.), *Literêre terme en teorieë*. Pretoria, 1992.
- CLOETE, T.T., E. BOTHA & C. MALAN, (reds.), *Gids by die literatuurstudie*. Pretoria, 1989.
- COETZEE, N.A., *Die Heystek familieboek. Herdenkingsuitgawe 1862-1987*. Pretoria, 1987.
- COMAROFF, J. & J., *Of revelation and revolution. Christianity, colonialism and consciousness in South Africa I*. Chicago, 1991.
- COMAROFF, J. & J., *Of revelation and revolution. The dialectics of modernity on a South African frontier II*. Chicago, 1997.

- COLLINS, R.O. (ed.), *Problems in the history of colonial Africa, 1860-1960*. Englewood Cliffs, 1970.
- COSTON, A.P., *Die ontwikkeling van Pilgrim's Rest as museum dorp*. M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1995.
- CROWDER, M. (ed.), *West African Resistance. The military response to colonial occupation*. London, 1971.
- CURTIN, P., S. FEIERMAN, L. THOMPSON & J. VANSINA, *African history from earliest times to independence*. London, 1995.
- DAVENPORT, T.R.H., *South Africa. A modern history*. London, 1991.
- DAVENPORT, T.R.H. & C. SAUNDERS, *South Africa. A modern history*. Basingstoke, 2000.
- DE KLERK, P., *Geskiedenisvergelyking. Die gebruik van vergelykende metodes wat gerig is op generalisasie in die geskiedkunde*. Potchefstroom, 1973. Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing Publikasiereeks 23, 1973.
- DE KOCK, W.J. (hoofred.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I*. Kaapstad, 1968.
- DE KOCK, W.J. & D.W.KRÜGER (reds.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II*. Kaapstad, 1972.
- DU PLESSIS, J., *A history of Christian missions in South Africa*. London, 1911.
- ELTON, G.R., *Return to essentials. Some reflections on the present state of historical study. The Cook Lectures delivered at the University of Michigan, 1990*. Cambridge, 1991.
- FALOLA, T. (ed.), *African historiography. Essays in honour of Jacob Ade Ajayi*. Ikeja, 1993.
- FERRO, M., *Colonization. A global history*. London, 1997.
- FITZPATRICK, J.P., *The Transvaal from within. A private record of public affairs*. London, 1900.
- FITZPATRICK, J.P., ... *South African politician. Selected papers, 1880-1906* (eds. A.H. Duminy & W.R. Guest). Johannesburg, 1976.
- FRANZ, G.H., *Masilo se oorwinning*. Pretoria, 1957.
- FRANZ, G.H., *Laaste verhale*. Johannesburg, 1965.
- FREDRICKSON, G.M., *White supremacy. A comparative study in American and South African history*. New York, 1981.
- FREDRICKSON, G.M., *Black liberation. A comparative history of black ideologies in the United States and South Africa*. New York, 1995.

- GANN, L.H. & P. DUGAN, *Colonialism in Africa, 1860-1970, I. The history and politics of colonialism*. Cambridge, 1969.
- GAY, P., *Freud for historians*. New York, 1986.
- GILIOMEE, H. & R. ELPHICK (reds.), *'n Samelewing in wording: Suid-Afrika 1652-1840*. Kaapstad, 1990.
- GORDON, C.T., *The growth of Boer opposition to Kruger 1890-1895*. London, 1970.
- GRIMSEHL, H.W., *Onluste in Modjadjiland, 1890-1894*. Elsiesrivier, 1955. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 18(2), 1955.
- GROVÉ, A.P. (samesteller), *Letterkundige sakwoordeboek vir Afrikaans*. Goodwood, 1988.
- HAGGARD, H.R., *The people of the mist*. London, 1894.
- HALBWACHS, M., *On collective memory* (edited, translated and with introduction by L.A. Coser). Chicago, 1992.
- HAMEROW T.S., *Reflections on history and historians*. Wisconsin, 1987.
- HAMMOND-TOOKE, W.D. (ed.), *The Bantu-speaking people of South Africa*. London, 1974.
- HINCHLIFF, P., *The Anglican Church in South Africa*. London, 1963.
- HOCKETT, H.C., *The critical method in historical research and writing*. Toronto, 1955.
- HOFMEYR, I., *We spend our years as a tale that is told. Oral historical narrative in a South African Chieftdom*. Johannesburg, 1993.
- HUNT, L., *The new cultural history*. Berkeley, 1989.
- HUTCHEON, L., *A poetics of postmodernism. History, theory, fiction*. London, 1988.
- ISICHEI, E., *A history of Nigeria*. London, 1983.
- JAUSS, H.R., *Questions and answers. Forms of dialogic understanding* (ed. M. Hays). Minneapolis, 1989.
- JENKINS, K., *On 'What is history?' From Carr and Elton to Rorty and White*. London, 1995.
- JEPPE, C., *The kaleidoscopic Transvaal*. London, 1906.
- JOOSTE, G.J., *Ras, volk en politiek in die Berlynse Sendinggenootskap*. D.D.-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1996.
- KATZ, W.R., *Rider Haggard and the fiction of empire. A critical study of British imperial fiction*. Cambridge, 1987.
- KEEGAN, J., *A history of warfare*. London, 1994.
- KOTZÉ, A.E., *Die fonologiese sisteem van Hananwa*. M.A.-verhandeling, Universiteit van Suid-Afrika, 1987.

- KRIEL, L. *Die Boer-Hananwaoorlog van 1894: 'n bronneontleding. Gedoseerde M.A.-verhandeling*, Universiteit van Pretoria, 1997.
- KRÜGER, D.W. & C.J. BEYERS (hoofreds.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III*. Kaapstad, 1977.
- KRUGER, L.S., *Die Makgoba-(Magoeba-) oorlog, 1894-1895. M.A.-verhandeling*, Universiteit van Pretoria, 1955.
- KRUGER, S.J.P., *Gedenkschriften van ... geciteerd aan H.C. Bredell (Particulier Secretaris) en Piet Grobler (Gewezen Onder-Staatssecretaris der Zuid-Afrikaansche Republiek)*. Geauthoriseerde Nederlandse uitgawe bewerkt door Frederik Rompel. Amsterdam, 1902.
- KRUGER, S.J.P., *The memoirs of ...*(eds. H.C. Bredell & P. Grobler). Johannesburg, 1986.
- LAMAR, H., & L. THOMPSON (eds.), *The frontier in history. North America and Southern Africa compared*. New Haven, 1981.
- LE ROY LADURIE, E. (translator B. Bray), *Montaillou. The promised land of error*. New York, 1978.
- LEWIS, C. and G.E. EDWARDS, *Historical records of the Church of the Province of South Africa*. London, 1934.
- MAKHURA, T.J., *The Bagananwa polity in the North-Western Transvaal and the South African Republic, c. 1836-1896*. M.A. dissertation, University of Bophuthatswana, 1993.
- MALIK, K., *The meaning of race. Race, history and culture in Western society*. New York, 1996.
- MALLON, T., *A book of one's own. People and their diaries*. New York, 1984.
- MAREE, W.L., *Lig in Soutpansberg. Die sendingwerk van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Noord-Transvaal 1863-1963*. Pretoria, 1962.
- MARKS, S. & A. ATMORE (eds.), *Economy and society in pre-industrial South Africa*. London, 1980.
- MARSDEN, G. (ed.), *Victorian values. Personalities and perspectives in nineteenth-century society*. London, 1990.
- MARWICK, A., *The nature of history*. Basingstoke, 1989.
- MEIJER, M., *In tekst gevat: inleiding tot een kritiek van representasie*. Amsterdam, 1996.
- MERTENS, A. & K. BEEKMAN (reds.), *Intertekstualiteit in theorie en praktijk*. Dordrecht, 1990.

- MOUTON, J.A., *Generaal Piet Joubert in die Transvaalse geskiedenis*. Parow, 1957. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* 20(1), 1957.
- MUNNIK, G.G., *Kronieke van noordelike Transvaal: die herinneringe van senator* Pretoria, 1922.
- MUNNIK, G.G., *Memoirs of Senator the Hon., covering eighty years of thrilling South African history, politics and war*. Cape Town, 1934.
- MUNSLOW, A., *Deconstructing history*. London, 1997.
- NEMUDZIVHADI, M.H., *The conflict between Mphephu and the South African Republic (1895-1899)*. M.A. dissertation, University of South Africa, 1977.
- OLIVER, R. & J.D. FAGE, *A short history of Africa*. Harmondsworth, 1964.
- PAKENHAM, T., *The scramble for Africa, 1876-1912*. Johannesburg, 1991.
- PEIRES, J.B., *The house of Phalo. A history of the Xhosa people in the days of their independence*. Johannesburg, 1982.
- PIOT, C. & M. AUSLANDER (eds.), *On Of revelation and revolution*. Special topic edition of *Interventions. International journal of postcolonial studies* 3(1). 2001.
- PLOEGER, J., *Nederlanders in Transvaal 1850-1950*. Pretoria, 1994.
- PONSONBY, A., *English diaries. A review of English diaries from the sixteenth to the twentieth century with an introduction on diary writing*. London, 1923.
- PONSONBY, A., *More English diaries. Further reviews of diaries from the sixteenth to the nineteenth century with an introduction on diary reading*. London, 1997.
- PRETORIUS, F., *Kommandolewe tydens die Anglo-Boereoorlog*. Kaapstad, 1991.
- PRETORIUS, F., *The great escape of the Boer pimperl: Christiaan de Wet. The making of a legend*. Pietermaritzburg, 2001.
- RAE, C., *Malaboch, or notes from my diary on the Boer campaign of 1894 against the chief Malaboch of Blaauwberg, district Zoutpansberg, South African Republic*. Cape Town, 1898.
- RANGER, T.O., *Revolt in southern Rhodesia, 1896-7*. London, 1967.
- RANGER, T.O & E. HOBSBAWM (eds.), *The invention of tradition*. Cambridge, 1995.
- RICHTER, J., *Geschichte der Berliner Missionsgesellschaft, 1824-1924*. Berlin, 1924.

- ROBINSON, R. & J. GALLAGHER with A. DENNY, *Africa and the Victorians. The official mind of imperialism*. London, 1981.
- RÜSEN, J., *Studies in metahistory*. Pretoria, 1993. *Human Sciences Research Council series in methodology* (ed. J.Mouton), 1993.
- SAID, E.W., *Culture and Imperialism*. London, 1993.
- SANDERSON, G.N. & R. OLIVER (eds.), *The Cambridge history of Africa VI, c. 1870 – c. 1905*. Cambridge, 1985.
- SAUNDERS, C. & N. SOUTHEY (eds.), *A dictionary of South African history*. Cape Town, 1998.
- SCHIEL, A., *Drei und zwanzig Jahre Sturm und Sonnenschein in Südafrika*. Leipzig, 1902.
- SCHOLTZ, G.D., *Suid-Afrika en die wêreldpolitiek, 1652-1952*. Johannesburg, 1954.
- SONNTAG, C., *My friend Malaboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag). Unpublished, typed manuscript. S.l., s.a.
- SONNTAG, C., *My vriend Maleboch, kaptein van die Blouberge* (red. K. Sonntag). Ongepubliseerde, getikte manuskrip. S.l., s.a.
- SONNTAG, C., *Notizen aus dem täglichen Leben, Missionar ... 1886-1895*. Getikte transkripsie van die oorspronklike dagboek. S.l., s.a.
- SONNTAG, C., *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag). Pretoria, 1983.
- SONNTAG, C., *Mein Freund Maleboch* (herausgegeben und eingeleitet von Ulrich van der Heyden & Konrad Sonntag). Berlin, 1999.
- SCHAMA, S., *Landscape and memory*. London, 1995.
- SCHREUDER, D.M., *The scramble for Southern Africa, 1877-1895: the politics of partition reappraised*. Cambridge, 1980.
- SHEPARD, P., *Man in the landscape. A historic view of the aesthetics of nature*. College Station, 1991.
- SHAFER, R.J. (ed.), *A guide to historical method*. Belmont, 1980.
- SHILLINGTON, K., *History of Africa*. London, 1995.
- SPALDING, P.A., *Self-harvest. A study of diaries and the diarist*. London, 1949.
- TEMPELHOFF, J.W.N., *Die okkupasiestelsel in die distrik Soutpansberg, 1886-1899*. Pretoria, 1997. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 60, 1997.
- TOLLEBEEK, J. & T. VERSHAFFEL, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse*. Amsterdam, 1992.

- TOSH, J., *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of modern history*. London, 1993.
- TOSH, J., *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of modern history*. Third edition. London, 1999.
- TRICHARD, S.P.E., *Geschiedenis, werke en streven van ... luitenant kolonel der vroegere Staats-Artillerie Z.A.R. door hemzelve beskreeven* (red. O.J.O. Ferreira). Pretoria, 1975.
- TRICHARDT, L., *Die dagboek van ...* (red. T.H. le Roux). Pretoria, 1964.
- TRÜMPELMANN, G.P.J. & E. ERBE, *Woordeboek. Wörterbuch. Deutsch-Afrikaans. Afrikaans-Deutsch*. Pretoria, 1983.
- VAN DER MERWE, D.W., *Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal, 1860-1900*. Pretoria, 1984. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 46 I, 1984.
- VAN DER MERWE, D.W., *Die Berlynse Sendinggenootskap en kerkstigting in Transvaal, 1904-1962*. Pretoria, 1987. *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 50 II, 1987.
- VANDERVORT, B., *Wars of imperial conquest in Africa, 1830-1914*. London, 1998.
- VAN JAARSVELD, F.A., *Omstrede Suid-Afrikaanse verlede. Geskiedenisideologie en die historiese skuldvraagstuk*. Johannesburg, 1984.
- VAN JAARSVELD, F.A. en J.I. RADEMEYER, *Teorie en metodiek vir geskiedenisonderrig*. Johannesburg, 1960.
- VAN ONSELEN, C., *The seed is mine. The life of Kas Maine, a South African sharecropper 1894-1985*. Cape Town, 1996.
- VAN SCHALKWYK, J.A., *Ideologie en die konstruksie van 'n landelike samelewing: 'n antropologiese studie van die Hananwa van Blouberg*. D. Litt. et Phil.-proefskrif, Universiteit van Suid-Afrika, 1995.
- VENTER, W.A. *Die geskiedenis en invloed van die Wesleyaanse sending in die Transvaal gedurende die negentiende eeu*. D.Phil.-proefskrif, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1961.
- VOELTZ, R.A., *German colonialism and the South West Africa Company, 1894-1914*. Athens, Ohio, 1988.
- WEIDEMANN, N.C., *Die Malabochoorlog (1894)*. M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1944.
- WESSELING, H.L., *Divide and rule: the partition of Africa, 1880-1914*. London, 1996.

- WHITE, H., *Metahistory. The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Baltimore, 1973.
- WHITE, H., *Tropics of discourse. Essays in cultural criticism*. Baltimore, 1978.
- ZÖLLNER, L. & J.A. HEESE, *Die Berlynse sendelinge in Suid-Afrika en hul nageslag*. Pretoria, 1984.

VII PERSOONLIKE MEDEDELINGS

1 MONDELING

- JOUBERT, A.P., Departement Afrikatale, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 1995-01-12 – 1995-01-15; 1997-07-25; 2000-11.
- MOUTON, dr. A., Departement Geskiedenis, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria, 2001-10-03.
- PRINSLOO, prof. D.J., Departement Afrikatale, Universiteit van Pretoria, Pretoria, 1994-08-16.
- SONNTAG, I.M., Pienaarstraat 249, Brooklyn, Pretoria, 1994-07-28.
- SONNTAG, K. en. A., Menlynweg, Pretoria, 1994-07-28.
- VAN MOLLE, prof. L., Departement Geschiedenis, Katholieke Universiteit Leuven, Blijdeinkomststraat 21, Leuven, België, 1995-11-29.
- VAN SCHALKWYK, dr. J.A., Nasionale Kultuurhistoriese Museum, African Window, Pretoria, Julie 2000.

2 SKRIFTELIK

- DUNCAN, J.E., Managing director, Juta & Company Limited, P.O. Box 14373, Kenwyn, 1994-01-07.
- SONNTAG, K.C.G., Posbus 25294, Monumentpark 0105, 1997-08-11.
- WAKELING, C.J., Archivist, United Society for the Promotion of the Gospel, Partnership House, 157 Waterloo Road, London SE1 8XA, England, 1995-11-28.

VII DIVERSE

- JEPPE, F. & C.F.W. JEPPE, *Jeppe's map of the Transvaal or S.A. Republic and surrounding territories, sheet 2*. Pretoria, 1899.

BYLAE A

CHRISTEN-HANANWA EN 'FRIENDLY NATIVES'

Swartmense wat aan Boerekant teen die Hananwa geveg het.

Dit was gedurende die 1890's geen ongewone gebruik vir die Boere om swartmense as hulpkrygers teen ander swartmense in te span nie. T.J. Makhura beskryf oortuigend, hoofsaaklik met inligting wat hy in Sonntag se dagboek gevind het,¹ hoe die beproefde Boerestrategie om swartmense op die voorpunt van geveg te plaas, ook teen die Hananwa gevolg is:

... the Boer strategy of placing their African allies at the forefront saved many of them, while their surrogates incurred heavy losses. A similar strategy was applied in other earlier Boer encounters elsewhere, especially against the Bapedi and Ndzundza Ndebele in the eastern Transvaal by 1876 and 1882-1883 respectively. Likewise, Fitzpatrick revealed that "They [the Boers] do not like exposing themselves to risk and danger. Their caution and their care for personal safety", he argued, "are such that, judged by the standard of other people's conduct in similar positions, they are frequently considered to be wanting in personal courage."²

Makhura het die aantal swart troepe wat by die Boer-Hananwa-oorlog betrokke was, soos volg bereken: Kibi en Mapene het troepe voorsien wat Vorster se Soutpansberg-laer bygestaan het. Vorster is ook deur Matlala, van vyfhonderd, en deur en Moloto, van tweehonderd krygers voorsien.³ Die Waterbergkommando is vergesel van driehonderd 'Matebele'.⁴ Die Middelburgers het tweehonderd gekommandeerde swartmense gebruik – onder hulle Christene van Botshabelo.⁵ Kommandant Malan van die Rustenburgkommando het drie Kgatla-regimente (ongeveer driehonderd man) uit Saulspoort (Moruleng) en omgewing gekommandeer. Dit kom, volgens Makhura se berekening, neer op 'n totaal van ongeveer tweeduisend "African mercenaries" teenoor vierduisend wit krygers.⁶

-
1. C. Sonntag, *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag), pp. 74, 101 & 105.
 2. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity in the North-Western Transvaal and the South African Republic, c. 1836-1896*. M.A. dissertation, UNIBO, 1993, pp. 181-182. Aanhaling oorgeneem uit P. Fitzpatrick, *The Transvaal from within. A private record of public affairs*, p. 41.
 3. Makhura het hierdie inligting afgelei uit die volgende bronne: "W. Motšhemi, *Interview*, Broad Hill, 30 Nov. 1990; T.P. Lebogo, *Interview*, Sesalong, 6 Jan. 1991; C. Sonntag, *My friend Maleboch*, pp. 10-13, 19."
 4. Soos bevestig deur C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 53 & 74.
 5. Ook soos bevestig deur C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 66.
 6. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity ...*, pp. 162-163.

Uit Bergh se navorsing kan van hierdie gemeenskappe van nader geïdentifiseer word. Kibi en Mapene se troepe was natuurlik uit die Blouberg-omgewing self afkomstig. Kibi se volgelinge was verwant aan die Hananwa van Mmalebôhō, met die breuk tussen die twee faksies moontlik so onlangs as 1879.⁷ Mapene en sy volgelinge was klaarblyklik van Birwa-afkoms. Matlala was die leier van die Koni, 'n gemeenskap wat die Boere reeds so vroeg as 1867 in aanvalle op die Venda bygestaan het.⁸ Die Koni-hartland was geleë noordwes van Pietersburg in die teenswoordige Seshegodistrik.⁹ Met die tweehonderd krygers van 'Moloto' verwys Makhura moontlik na die Kwena van Moletši, ook woonagtig noordwes van Pietersburg, maar oos van die Koni, aan die Houtrivier.¹⁰ Die driehonderd Matabele wat die Waterberg-kommando vergesel het en so 'n reputasie vir hulle gewaande wreedheid verkry het, was van die Langa-Ndebelegemeenskap, wat verdeel was onder die leierskap van Hans en Bakenberg Masebe.¹¹ Die Kgatla van Saulspoort uit die distrik Rustenburg, was daardie lede van die die Kgafêla-Kgatla-gemeenskap wat in die *Zuid-Afrikaanse Republiek* (ZAR) agtergebly het toe Kgamanyane en die meeste van sy volgelinge in 1870/1 na die teenswoordige Botswana migreer het.¹² Makhura het uit 'n tydgenootlike koerant sowel as uit die dokumentasie van die kommandant-generaal bevestiging gekry dat die Kgatla van Rustenburg ook teen die Hananwa gaan veg het. In Breutz se *History of Batswana* het hy selfs name vir die drie regimente opgespoor: Matlakana, Makoba en Matshanko (Majanku)¹³

Die Majakane, of Christen-Hananwa, en die inligting waartoe hulle sendeling Sonntag toegang verleen het

Die Hananwa-Christene wat saam met Sonntag op Blauberg, die BMS-stasie gewoon het, maar ook die Wesleyaanse Christene wat in die gebied gestasioneer was, asook die Christene wat op die BMS se talle buiteposte of tussen ongekerstende Hananwa gewoon het, het Sonntag besondere toegang tot Hananwa-beskouings oor betrekkinge met die ZAR gegee. Die vertaler van die Sonntag-dagboek het gewoonlik slegs die Westerse voorname van die Christene in die Engelse publikasie opgeneem. Uit die oorspronklike Duitse manuskrip en die sendeling se korrespondensie met generaal

-
7. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., p. ii.
 8. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, p. 188.
 9. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, p. 107.
 10. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, p. 201 & kaart 6.5.
 11. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, p. 221
 12. J.S. Bergh (red.), *Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies*, pp 10, 40, 201 & 218.
 13. T.J. Makhura, *The Bagananwa polity* ..., p. 162. Makhura se bronverwysing is soos volg: "... [TAB:] KG. CR6332/96, K.G.CR2206/97 on participation of Chief Mabaal's (Mabalane's) people. P.L. Breutz, *History of Batswana*, p. 342. Breutz specified the three Bakgatla-ba-ga-Kgafela regiments as ... See also, *De Volksstem*, 9 June 1894."

Piet Joubert tydens die 1894-konflik, kan die biografiese besonderhede oor hierdie informante verder aangevul word.

Bekeerlinge van die Berlynse Sendinggenootskap

Petrus, “an elder of the congregation and the charge-’d-affaires between chief and missionary” en “his son in law, the teacher”¹⁴ Thimotheus, is die eerste twee Hananwa-Christene wat aan die leser van die Engelse vertaling voorgestel word. Die Engelse omskrywings van hulle posisies hier aangehaal, is feitlik ‘n letterlike vertaling uit die Duits.¹⁵ Petrus Tsita en Thimotheus Munye was aan die hoof van twee van die vyf families wat op Blauberg-sendingstasie gewoon het. Daar was ook nog Philippus Morapedi, wat saam met sy vrou Kristina en kinders op die stasie gebly het.¹⁶ Van hom word berig dat hy Petrus per geleentheid na kommissaris Vorster vergesel het¹⁷ - ‘n insident wat in die hieropvolgende bespreek word. Die volgende verwysing na hierdie minder-prominente stasiebewoner is gevind in die dagboekinskrywing van 15 Mei 1894, maar dit is nie deur die vertaler by die gepubliseerde teks ingesluit nie: “Nur Philippus meint, Heiden seien Heiden, man kan ihnen nicht trauen.”¹⁸ Dat Sonntag dit opgeteken het, bevestig dat hy kennis geneem van die vooroordeel van Hananwa-gelowiges jeens hulle ongelowige volksgenote. Dit mag wees dat hy die Philippus-opmerking juis opgeteken het omdat dit uitsonderlik was wat betref die hoë mate van wantroue wat daarin gereflekteer is. By die meeste ander gelowiges blyk daar eerder ‘n verontwaardige ontsteltenis te gewees het oor die gerugte dat die ‘ongelowiges’ hulle van samewerking met die Boere beskuldig het. Die blote ontstaan van dié gerug mag ook dui op ‘n skuldgevoel onder die Christene dat hulle nie soos die res van hulle mense teen die Boere stelling ingeneem het nie. Hierdie dimensie van Sonntag se Hananwa-getuies moet deurgaans in die beoordeling van hulle vertellings in ag geneem word.

In die verskillende Hananwa-getuies was daar beslis grade van verdraagsaamheid en vooroordeel werksaam. Sonntag self het selfs in daardie laat stadium, toe Philippus sy uitspraak soos hier aangehaal, gemaak het en toe spanning tussen die Boere en die Hananwa reeds breekpunt bereik het, steeds daarop aanspraak gemaak dat

14. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 2.

15. C. Sonntag, *Notizen aus dem täglichen Leben, Missionar ... 1886-1895*. Getikte transkripsie van die oorspronklike dagboek, p. 128.

16. Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarpark (TAB), Pretoria: KG. 623, p.2: Lijst van gedoopte en ongedoopte volk staande onder toezicht van ondergeteekende - Berlynsche Zendingsgenootschap, 1894-07-26.

17. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 29.

18. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 198.

Mmalebôhō en sy raadgewers die hoogste vertroue in hom gehad het. Dat hy nietemin die vooroordele en vrese van sy stasiebewoners in ag geneem het, verklaar waarskynlik waarom, soos uit die hieropvolgende sal blyk, hy 'n gelykmatiger getuie soos 'n Petrus veel meer dikwels as boodskapper of Hananwa-verteenwoordiger aangewys het, terwyl 'n getuie soos Philippus nie op soortgelyke ekspedisies gestuur is nie.

Nie veel getuienis oor die aanloop tot die konflik is aan die name van enige van die ander families wat op Blaubergstasie gewoon het, gekoppel nie. Daar kan wel aanvaar word dat Sonntag se verwysings na 'die Christene' ook die families van Martinus Mpye, Lasarus Khope en Joseph Ngako moes ingesluit het.¹⁹ Hoewel die stasiebewoners skynbaar redelik vrylik rondbeweeg het, was daar in die drie jaar tussen Sonntag se aankoms te Blouberg en die einde van die oorlog nie juis veel verwisseling van die toelaatbare vyf families op Blaubergstasie nie.²⁰ Dit kom voor asof slegs Thimotheus Munye en sy gesin, wat in daardie tyd na die buitestasie Derben verskuif het, se plek deur 'n ander familie ingeneem is. Teen die tyd dat die oorlog uitbreek het, moes dagboekhouer Sonntag dus reeds goed vertrouwd gewees het met die wyse waarop en aard van inligting wat van sy spesifieke stasiebewoners ontvang is.

Wat die periode voor die oorlog betref, is daar nie in die gepubliseerde Sonntag-tekste veel verwysing na Berlynse Genootskap se bekeerlinge elders as op Blauberg-stasie nie. Die leser ontmoet wel in November 1892 vir Moses S/Lankobolo en Lukas Matabane, wat onderskeidelik in Kibi en 'n mindere *kgosi*, Khobe, se gebied woonagtig was.²¹ Van eersgenoemde het Sonntag inligting oor Kibi se houding teenoor onderskeidelik die Berlynse en Wesleyaanse genootskappe in die gebied ontvang. Ten spyte daarvan dat S/Lankobolo Sonntag voorberei het op die wedywering tussen die twee genootskappe en dat Kibi eintlik die Wesleyane se bearbeiding verkies het, is die nuwe Berlynse sendeling vriendelik deur Kibi - en die Wesleyaanse bekeerlinge - ontvang.

-
19. TAB: KG. 623, p.2: Lijst van gedoopte en ongedoopte volk staande onder toezicht van ondergeteekende - Berlynse Zending-Genootskap, 1894-07-26.
20. Ingevolge die 'Plakkerswet' (Wet no. 11 van 1887, soos gewysig deur Wet no. 21 van 1895) is net vyf swart huishoudings per plaas in die ZAR toegelaat. Sien TAB: SN 177, Notule Lokasiekommissie, 1887-12-26, pp. 43-45, soos uiteengesit in J.S. Bergh, Grondregte in Suid-Afrika: 'n 19de eeuse Transvaalse perspektief, *Historia* 40(2), November 1995, p. 43. Sien ook hoofstuk twee. Vir Wet no. 11 van 1887, sien J.G. Kotzé (red.), *De Locale Wetten en Volksraadsbesluiten der Zuid-Afrikaansche Republiek, 1886-1887*, pp. 151-152. Vir Wet no. 21 van 1895, sien H.J. Coster (red.), *De Locale Wetten en Volksraadsbesluiten der Zuid-Afrikaansche Republiek, 1895*, pp. 226-228.
21. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 10; TAB: KG. 623, p. 8: Lijst van gedoopte en ongedoopte volk staande onder toezicht van ondergeteekende - Berlynse Zending-Genootskap, 1894-07-26.

Bekeerlinge van die Wesleyaanse Metodiste-Sendinggenootskap

Dit is veral die “Wesleyan helpers Solomon and Lazarus”²² wat in die Engelse weergawe van Sonntag se dagboek ter sprake gebring word. Hulle maak hulle eerste ‘verskyning’ onder die inskrywing van 6 Mei 1894. Dié twee mans was bang dat hulle en hulle naasbestaendes op die Wesleyaanse stasies, indien vyandelikhede sou losbars, in die middel daarvan sou beland en het hierdie vrees aan Sonntag gaan oordra. Die vertaler het die frase “zwischen zwei Feuern”²³ letterlik as “exposed to the cross-fire of the two opposing sides”²⁴ geïnterpeteer. Die beeldspraak het natuurlik ook die bykomende betekenis dat dit verwys na die twee opsies waartussen al die Wesleyaanse gelowiges sodra die oorlog sou uitbreek, moes kies: of hulle hulp aan die Boere of die Hananwa van Mmalebôhō sou verleen. As wetsgehoorsame belastingbetalers het die Christene hulle amptelik aan die kant van die Boereregering geskaar, maar hulle was steeds traag om hulleself oor te lewer aan die Boere se gesag en opdragte uit te voer wat sou neerkom op openlike vyandigheid teen Mmalebôhō, teenoor wie hulle steeds lojaal gevoel het.

Sonntag het die Wesleyane se dilemma opgelos deur hulle te nooi om tydens die vyandelikhede op sy stasie te kom intrek. Dat die Berlynse sendingstasie die een plek was waar - wel ‘n baie spesifieke groepie - Hananwa tydens die oorlog veilig kon wees en tegelykertyd ‘n redelike mate van beheer kon verkry oor watter aandeel hulle in die konflik wou speel, is nog ‘n stuiwer in die beurs van die voortslepende debat onder hedendaagse historici oor sendeling Sonntag se affiliasie tydens die konflik. Hoewel die Boere vrylik van sy sendingstasie gebruik sou maak tydens die oorlog, sou hulle ook die ‘neutraliteit’ van die Hananwa wat daar gehuisves is, respekteer en dit oogluikend toelaat dat hierdie Hananwa steeds op ‘n gereelde basis met die Boere-vyand, Mmalebôhō, kontak kon maak. Dit is nie vir die leser moontlik om Salomon en Lazarus se intensies uit die teks af te lei nie. Dit sal ‘n ope vraag bly of hulle uit die staanspoor reeds die versindheid gehad het dat hulle verblyf op die ‘neutrale’ sendingstasie hulle in staat sou stel om, onder die voorwendsel van onderdanigheid aan die Boere, steeds met Mmalebôhō te bly kommunikeer. Dat hulle oënskynlike diensbaarheid as boodskappers vir die Boere Mmalebôhō en sy onderdane uiteindelik eerder tot voordeel as tot nadeel sou strek, blyk nietemin wel ‘n geloofwaardige interpretasie van die teks te kan wees.

22. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 29.

23. C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 194.

24. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 29.

Meer volledige besonderhede oor die Wesleyaanse Christene kon in die Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarplek, opgespoor word juis omdat ván hulle Sonntag se uitnodiging om op sy sendingstasie te gaan skuil, aanvaar het. Die sendeling moes tydens die oorlog 'n lys van al die inwoners van sy stasie aan die Kommandant-Generaal van die ZAR stuur. Volgens daardie uiteensetting, was Salomo[n] Maloba en Lazarus Moremi albei Evangeliste van die Wesleyan Methodist Mission Society. Maloba en vier ander mans word saam met hulle families gelys onder “Volk van Evangelist Salomo’s statie (thans op mijn stasie blyvende)”.²⁵ Lazarus Moremi is onder die dertien families wat gelys word onder “Volk woonachtig by Onder-Kapitein Khobe”,²⁶ een van Mmalebôh se onderdane wat besluit het om vergelding vry te spring deur vroegtydig aan die Boere oor te gee. Volgens die lys kom dit voor asof Moremi en sy Christen-volgelingen tydens die oorlog by Khobe aangebly het, maar 'n aantekening in die oorspronklike Duitse dagboek stel dit duidelik dat Lazarus en sy mense sedert 10 Mei 1894 op Sonntag se stasie gehuisves was.²⁷ Dat Sonntag traag kon gewees het om die teenwoordigheid van die Khobe-Christene op sy stasie té pertinent onder die Boere se aandag te bring, maak sin: Met dié dat Khobe en sy gemeenskap hulle belasting vroegtydig betaal het, het hulle geensins die ZAR se aanspraak op hulle onderhorigheid afgeweer nie, maar hulleself bloot op vreedsame wyse aan die genade van die wit regering uitgelewer. Die hele gemeenskap is steeds veplig om hulle bergvestings te verlaat en nader aan hulle landerye op die oopte te verskuif. Hierdie ontwrigting was reeds 'n versagte ‘vonnis’ wat deur Sonntag beding is nadat aanvanklik deur die ZAR op verskuiwing na 'n ‘lokasie’ vir hulle besluit is.²⁸ Onder hierdie omstandighede sou dit vir die Khobe-Christene die gemaklikste gewees het om nie van die Berlynse stasie te verskuif nie.

Om te verstaan waarom die Wesleyane onder Lazarus Moremi en Solomon Maloba nie op hulle eie stasies so veilig soos by Sonntag sou wees nie, is meer inligting oor die organisasie van die Wesleyaanse sending, spesifiek in die Soutpansberg-gebied, nodig.

Teen 1894 was die sendingaktiwiteite van die Wesleyan Methodist Mission Society rondom Blouberg hoofsaaklik in die hande van vier swart evangeliste met onder hulle

25. TAB: KG. 623, p. 2: Lijst van gedoopte en ongedoopte volk staande onder toezicht van ondergeteekende - Berlynsche Zendings-Genootschap, 1894-07-26.

26. TAB: KG. 623, pp. 1-2: Lijst van het volk behoorende onder het Wesleyaanse Zendings-Genootschap. - De volgende namen zijn door den Evangelist Salomo Maloba opgegeven, 1894-07-27.

27. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 196; sien ook C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 43.

28. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 40-43.

‘n totale lidmaattal van 49.²⁹ Die leser van Sonntag se Engelse publikasie raak veral vertrouwd met Solomon Maloba, ook bekend as Solomon Thabo, en Lazarus Moremi. Terwyl Moremi suid van Sonntag se stasie by Khobe gestasioneer was, het Maloba selfs nog nader aan die Berlynse sendingstasie gewoon. In die oorspronklike Duitse dagboek beweer Sonntag dat sy stasie binne ‘n uur vanaf Maloba se Wesleyaanse pos bereikbaar was. Dit maak dus sin dat hierdie twee Wesleyaanse evangeliste, wat die naaste aan Sonntag gestasioneer was, die dikwelsste met hom sou kommunikeer en dat dit juis hulle sou wees wat tydens die oorlog by Sonntag sou wou kom skuil. Redakteur Konrad Sonntag begaan ‘n fout wanneer hy beweer dat dié twee evangeliste en hulle volgelingen uit Kibi se gebied (verder oos) na die Berlynse sendeling toe gevlug het.³⁰ Hulle was juis nie in Kibi nie, maar in Mmalebôh se invloedssfeer gestasioneer. Die ander twee Wesleyaanse evangeliste, Samuel Modibe en Elias Potokoe, wat wel in Kibi se gebied gewoon het, het nie rede gehad om te vlug nie, aangesien hulle te danke aan hulle leier se samewerking met die Boere tydens die oorlog ongestoord gelaat sou word. Konrad Sonntag sluit nie werklik die ontmoetings tussen sendeling Christoph Sonntag en hierdie twee Wesleyane by sy weergawe van die aanloop tot die oorlog in nie.³¹

Wat die organisasie van die Wesleyaanse sendinggenootskap in Suid-Afrika betref: Anders as die BMS, het die *Wesleyan Methodist Mission Society* bekeerde swartmense in die noorde van die ZAR teen die einde van die negentiende eeu in ‘n groot mate aan hulleself oorgelaat. Dit was deels weens hulle ervaring en filosofie dat swart bekeerlinge die evangelisasie en onderrig van hulle eie gemeenskappe op hulleself kon neem, maar ook deels daaraan toe te skryf dat hulle nie die fondse of wit mannekrag gehad het om hulle ambisieuse uitbreidingsideale in Afrika alleen te verwesenlik nie. Hulle ywer om al hoe groter en groter dele van Afrika as onder hulle bediending te klassifiseer, het hulle dikwels die beskuldiging op die hals gehaal dat hulle kwansuis ander genootskappe se bekeerlinge sou afrokkel.³² Soos reeds aangedui, was daar ook in Blouberg sprake van sulke spanning. Sonntag het reeds in

29. Cory Library, Rhodes University, Wesleyan Methodist Mission Society (London) Archive: South African Correspondence (WMMS LA SA): H. 2711, Box no. 329, Tvl. S.A. 31, 1894, no. 1040, W.J. Underwood, Pretoria – M. Hartley, London, 1894-06-23.

30. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 34.

31. C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 136, 146, 150-3, 169, 158, 203, 223, 255, 259; TAB: KG 623: Lijst van gedoopte en ongedoopte volk staande onder toezicht van ondergetekende – Berlynse Zendings-Genootskap, C. Sonntag, 1894-07-27. Samuel Modibe was by Kibi gestasioneer en Elias Potokoe by Motheba, ‘n onder-leier in Kibi se invloedssfeer, wat tussen Kibi en Manaka gesetel was.

32. W.A. Venter, *Die geskiedenis en invloed van die Wesleyaanse sending in die Transvaal gedurende die negentiende eeu*. D.Phil-proefskrif, UOVS, 1961, pp. 202, 205, 388 & 423-424; D.W. van der Merwe, *Die geskiedenis van die Berlynse sendinggenootskap in Transvaal, 1860-1900, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis* 1984 I, p. 158; Cory Library, Rhodes University, Grahamstown: Wesleyan Methodist Mission Society (WMMS SA): MS. 15.241: G. Lowe – O. Watkins, 1890-07-08; WMMS LA SA: H. 2711, Box 329 Tvl SA 31 1893-1894 Nov 1037: T.H. Wainman – M. Hartley, 1894-02-01.

1892 in sy dagboek die voorneme uitgespreek om, anders as sy voorganger, in vrede met die Wesleyane te lewe ten einde die Hananwa so min as moontlik aanstoot te gee.³³ Die Wesleyaanse sendeling verantwoordelik vir Blouberg, Thomas H. Wainman, sou hom na afloop van die 1894-oorlog daarvoor gaan bedank dat hy sy gemeentelede se belange voor die Boerekommissaris verdedig het. Niks van dié interdenominasionele welwillendheid wat in die hieropvolgende getuienis breedvoerig behandel word, is in die amptelike Wesleyaanse nuusbrief gerapporteer nie. Die nuusbrief skram, terloops, ook daarvan weg om die ZAR-regering enigszins in 'n swak lig te stel.³⁴

As enigste wit sendeling in die Wesleyane se Soutpansberg-rondgang, was Wainman, van waar hy op die plaas Good Hope naby Smitsdorp gestasioneer was, kwalik in staat om een keer per jaar by al die stasies onder sy beheer uit te kom. Onder hierdie omstandighede was hy en sy voorsitter, George Weavind, waarskynlik selfs nog meer as die Berlyners daarvan bewus dat die voortsetting van hulle werk afhanklik was van die welwillendheid van die Boereregering teenoor hulle genootskap. Blouberg, ongeveer 120 myl (90 km) vanaf Good Hope, is in die sorg gelaat van reeds genoemde vier Evangeliste - wat goed aan Sonntag bekend was.³⁵ Sover uit Wesleyaanse korrespondensie en Hananwa-getuienis aan Sonntag afgelei kon word, het Wainman een of ander tyd in 1891, waarskynlik in Julie,³⁶ daarna in Oktober 1892,³⁷ toe in Junie³⁸ en November 1893³⁹ en weer vroeg in 1894 (beslis nie later as Mei nie)⁴⁰ by Blouberg gesoek afgelê. Ten einde hulleself in Transvaal van die laat-1800's suksesvol teen die Boere te kon posisioneer, was die hulp van 'n wit segspersoon vir 'n groepie swartmense soos die Wesleyane in Mmalebôhō se gebied onontbeerlik. Wainman se sporadiese besoeke aan die gebied het nie in hierdie behoefte voorsien nie. Toe die bedreiging wat die konflik tussen Mmalebôhō en die Boere vir hulle sou inhou, tot Samuel en Lazarus deurgedring het, was Sonntag, woonagtig in hulle

-
33. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 136; TAB: A. 1281, pp. 479: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-10-31.
34. WMMS SA: G. Weavind, Recent letters from the Transvaal, *Wesleyan Missionary Notices*, 1894-1896, pp. 21-22. Die brief wat hier gepubliseer is, is oorspronklik op 6 September 1894 deur Weavind te Good Hope geskryf. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329 Tvl SA 3, 1894 No 1041: G. Weavind - M. Hartley, 1894-09-06.
35. Volgens die sendingverslae is die aantal evangeliste tussen 1893 en 1894 van twee tot vier vermeerder. Vergelyk WMMS SA: *Wesleyan Missionary Reports*, 1893-1894, p. 86; *The eighteenth report of the Wesleyan Methodist Missionary Society (1894) with an account of the contributions received for the financial year 1893*, p. 109.
36. WMMS SA: MS 15.241, Good Hope: T. H. Wainman - O. Watkins, 1891-04-29; WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1891, No. 1025 & 1026: T.H. Wainman - M. Hartley, December 1891.
37. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 136; TAB: A. 1281, pp. 479: Sendeling Christoph Sonntag, 1886-1895, 1892-10-31.
38. C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 158.
39. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1894, No. 1037: T.H. Wainman - M. Hartley, 1894-02-01.
40. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1894, No. 1039: G. Weavind - M. Hartley, 1894-05-26.

gebied, die enigste persoon tot wie die Wesleyane hulle kon wend. Uit korrespondensie tussen Wainman se seniors blyk dit dat die wit Wesleyane teen einde April, op die laaste vroeg Mei 1894, toe oorlog onvermydelik begin lyk het, alle moontlikhede om verder met Mmalebôhò, en daarmee saam die Christene in sy gebied, kontak te behou, laat vaar het.⁴¹ Van waar hy uit Pretoria sy brief na Londen geskryf het, kom dit voor asof George Weavind selfs verlig was dat Wainman te ver van die oorlogstoneel was om in enige gevaar te verkeer - of enige invloed op die verloop van gebeure uit te oefen. Die uitspraak in sy brief dat hy Wainman opdrag gegee het om die situasie te Blouberg vanaf Smitsdorp te monitor is,⁴² te oordeel aan die 120 myl tussen die twee destinasies, leë retoriek. So ook sy aanbod om die Hananwa vanuit Pretoria te help. Die wit Wesleyaanse sendelinge was nie eens bewus van die behoeftes van hulle eie gemeentede op die vooraand van die oorlog nie, wat nog te sê van dié van die *misguided* 'heidene' en hulle leier Mmalebôhò? Dit is opmerklik dat Weavind selfs die protesaksies wat deur enkele wit Wesleyaanse geestelikes in Johannesburg en Pretoria teen die oorlog geloods het, veroordeel het.⁴³ Getrou aan die wense van hulle wit bestuur, het die Wesleyaanse evangeliste by Blouberg nie by die 'politiek' betrokke geraak nie, maar hulle was baie verleë oor die Berlynse sendeling, hulle wit leiers se sterkste kompetisie in die stryd om siele, ten einde die letterlik onhoudbare posisie waarin hulle neutraliteit hulle gemeente geplaas het, te oorleef.

41. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1894, No. 1039: G. Weavind – M. Hartley, 1894-05-26.

42. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1894, No. 1039: G. Weavind – M. Hartley, 1894-05-19.

43. WMMS LA SA: H. 2711, Box 329, Tvl SA 31, 1894, No. 1040: G. Weavind - M. Hartley, 1894-06-09.

BYLAE B

AANSPRAKE OP DIE BLAUBERG-SENDINGSTASIE-GROND

Op die eerste bladsy van sy vertaalde drama-weergawe van sendeling Christoph Sonntag se dagboek, skryf Konrad Sonntag oor die onmin wat in 1892 tussen die Berlynse Sendinggenootskap (BSG) en Mmalebôhō veroorsaak is deur “Stech informing Malaboch that the land occupied by the mission-station was the legal property of the Berlin Mission Society.”¹ In hierdie bylae word probeer om ‘n antwoord te formuleer waarom die status van die sendinggrond so ‘n teer punt vir die Hananwa-leierskap was.

Die grond waarop die Blauberg-sendingstasie aangelê is, is in 1868 deur die Berlynse Sendinggenootskap (BSG) van die regering van die *Zuid-Afrikaanse Republiek* (ZAR) ontvang.² Hierdie praktyk was in ooreenstemming met die sendingbeleid van die ZAR, wat maar pas agt jaar tevore gefinaliseer is.³ Daarvolgens sou die ZAR, slegs nadat ‘n swart leier self die Boereregering met ‘n uitdruklike versoek om ‘n sendeling vir sy mense genader het, aan die betrokke sendinggenootskap ‘n plek aanwys waar ‘n stasie opgerig kon word. Die sendinggenootskap sou genoeg grond ontvang vir die oprigting van ‘n sendelingwoning, kerk, skool en behuising vir plaaslike Christene. Die grond moes ook voldoende wees om in die stasiebewoners se boerderybehoefte te voorsien. Hulle sou besitreg op die grond hê solank hulle dit vir die werksaamhede van die sendingstasie aangewend het en in ooreenstemming met die wette van die ZAR opgetree het.⁴

Kgoši Matsiokwane, *Kgaluši Mmalebôhō* se voorganger, het in 1867 eerwaarde E.B. Beyer se eerste versoek dat hy die ZAR moes nader om ‘n Berlynse sendeling na sy

1. C. Sonntag, *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag), p. 1. Vergelyk C. Sonntag, *Notizen aus dem täglichen Leben, Missionar ... 1886-1895*. Getikte transkripsie van die oorspronklike dagboek, p. 128. Stech het die opmerking gemaak dat die “Grund und Boden, auf dem die Station stehe, der Berliner Miss. Gesellschaft als Eigenthum gehöre.” (... dat die grond waarop die stasie staan, as eiendom aan die Berlynse Sendinggenootskap behoort. Vertaling L.K.)
2. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal, 1860-1900, *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1984 I, p. 68. Die uitreiking van grond, eerder dat dit te koop aangebied word, was in daardie stadium geen ongewone gebruik nie. Daar was byvoorbeeld die bepaling dat elke witman wat homself voor 1852 noord van die Vaalrivier gevestig het, op twee plase geregtig was. (J.S. Bergh, Grondregte in Suid-Afrika: ‘n 19de eeuse Transvaalse perspektief, *Historia* 40(2), November 1995, p. 40.) Die Okkupasiestelsel wat so laat as 1886 in die Soutpansberg-distrik in werking gestel is, het immers ook op die gratis uitreiking van grond-eiendom berus.
3. ‘n “Voorlopig reglement ter regeling van de verkondiging des Evangelies onder de heidensche bevolking der Z.A. Republiek” is in 1860 deur die Berlynse sendelinge C.H.T. Grütznier en A.A.B. Merensky (in samewerking met ds. P.A.C. van Heyningen van die Nederduits Gereformeerde (NG) Kerk) aan die ZAR-regering voorgelê. Dit het die basis gevorm vir die “Maatregelen van voorzorg tegen bedrog en misleiding by de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen” wat op 24 September 1860 deur die Volksraad as wet goedgekeur is. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal ..., pp. 11-14.
4. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal ..., pp. 12-14.

mense te beroep, afgewys. Tog het hy in die daaropvolgende jaar gunstig gereageer, eers op eerwaarde S. Hofmeyr van die Nederduits Gereformeerde (NG) Kerk en daarna ook op Beyer se tweede versoek. Die NG Kerk het nie voorsien dat hulle die stasie in die afsienbare toekoms sou kon ontwikkel nie en het teruggestaan ten gunste van die Berlynse Genootskap, wat toe die stasie te Blouberg ontvang het.⁵ Die plaas, geregistreer as “1071 Leipzig”,⁶ heet na Beyer se tuisstad in Duitsland.⁷ Die moontlikheid dat Matsiokwane se houdingsverandering verband gehou het met die vooruitsig dat hy die sendelinge as wapenagente kon aanwend, word versterk deur sy groot teleurstelling toe Beyer nie vir sy seun ‘n geweer wou skenk nie.⁸

Vreemd genoeg, was daar in die tyd dat die BSG ‘n stasie soos Blauberg op die plaas Leipzig bekom het, nog weinig formele reëlings van die ZAR se kant rakende die grondregte van swartmense. In daardie stadium het Volksraadsresolusie, Artikel 124 van 1853, vanuit die aanname dat al die grond tussen die Vaalrivier en die Limpopo onder beheer van die Voortrekkerowerheid was, voorsiening gemaak dat kommandante grond vir bewoning aan swartmense en hulle nageslag kon toewys – op voorwaarde van die gemeenskap se ‘goeie gedrag’. Eers na die Eerste Anglo-Boereoorlog (1880-1881) het die Boereregering meer formele stappe begin neem en ‘n kommissie aangestel om ‘lokasies’/ reservate vir swartmense af te baken.⁹ Die Hananwa se onwilligheid om na ‘n reservaat te trek (die regering se planne is reeds in 1888 aan hulle bekend gemaak),¹⁰ was nie die hoofrede vir die uitbreek van die 1894-oorlog nie,¹¹ maar as deel van die Hananwa se verzet teen die Boere se ‘ondergraving’ van hulle soewereiniteit, was dit wel onderliggend daaraan. Die Hananwa het die grond wat hulle rondom Blouberg bewoon en benut het, natuurlik reeds ten minste so vroeg as die begin van die negentiende eeu as hulle eiendom beskou.¹² Dit was dus ‘n ironiese, en vir ‘n swart leier, onaanvaarbare situasie dat Berlynse sendelinge op grond kon aanspraak maak wat hulle slegs ontvang het omdat die Hananwa-*kgoši* die ZAR in 1868 uitdruklik daarom versoek het, terwyl die Hananwa self in die oë van die ZAR geen aanspraak gehad het op die grond wat hulle ‘n eeu lank reeds bewoon het nie.

-
5. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal ..., p. 68; W.L. Maree, *Lig in Soutpansberg. Sendingwerk van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Noord-Transvaal 1863-1963*, p. 74.
 6. F. Jeppe & C.F.W. Jeppe, *Jeppe's map of the Transvaal or S.A. Republic and surrounding territories, sheet 2*.
 7. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal ..., p. 65.
 8. D.W. van der Merwe, Die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap in Transvaal ..., p. 49.
 9. J.A. van Schalkwyk, *Ideologie en die konstruksie van 'n landelike samelewing: 'n antropologiese studie van die Hananwa van Blouberg*, D. Litt. et Phil.-proefskrif, UNISA, p. 160; J.S. Bergh, Grondregte in Suid-Afrika: ‘n 19de eeuse Transvaalse perspektief, *Historia* 40(2), November 1995, pp. 39-42.
 10. T.J. Makhura, *The Baganwa polity in the North-Western Transvaal and the South African Republic, c. 1836-1896*, M.A. dissertation, UNIBO, 1993, p. 143.
 11. Sien hoofstuk twee.
 12. J.A. van Schalkwyk, *Ideologie en die konstruksie ...*, pp. 35-40.

BYLAE C

DIE REDES VIR DIE 1894-OORLOG SOOS GELYS DEUR SENDELING SONNTAG EN VERTALER SONNTAG

Die verskillende weergawes van die oorsake van die Boer-Hananwa-oorlog soos gevind in die Rae- en Sonntag-tekste en -intertekste, word in hoofstuk agt behandel. Hierdie bylae gee die redes vir die oorlog, soos in Duits uiteengesit deur sendeling Christoph Sonntag en in Engels vertaal deur Konrad Sonntag, in tabelvorm weer. Kommentaar op die verskille tussen die twee weergawes word in die derde kolom en onder-aan die tabelle gelewer.

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
1. Als 1881 die Bauern Transvaal sich wieder eroberten, soll der in Blauberg residierende Comiss, der Engländer an dem Tag, als er vor den Bauern fliehen mußte, eine Botschaft an Maleboch geschickt haben: Wir Engländer fliehen jetzt, wir kommen aber zurück! Verkauft Euch den Bauern nicht und bezahlt keine Abgaben.	1. It was said that when the Boers reconquered the Transvaal in 1881, the English resident commissioner had sent a message to Maleboch on the day that he had to escape from the Boers: "We English flee now, but we will return. Do not submit to the Boers or pay taxes to them."	Mmalebôhō se Britse 'verskoning' is reeds hierbo ondersoek.
2. Wie wohl bei den meisten Stämmen Südafrikas, so besteht auch bei den Bahananoa eine Abneigung gegen das Bauern-Element.	2. As with most of the Black tribes of South Africa there existed among the Bahananoa a <i>deep-seated natural</i> antipathy to the Boer element. <i>They were by no means enamoured of the knowledgeability or learning of the Boers.</i>	Die historiese aanloop tot die Hananwa se afkeer in die Boere is ook reeds uiteengesit.

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
<p>3. Die Abneigung richtet sich besonders gegen die Bauern Zoutpansbergs. Nachdem sie sich in Zoutpansberg niedergelassen hatten, mehr als einmal über die Bahananoa herfielen, gewiß nicht ohne Anlaß und mit <i>einem Schein</i> des Rechts über die Bahananoa herfielen und ihnen ihr Vieh abnahmen.</p>	<p>3. This dislike was directed specifically against the Boers of the Zoutpansberg who in earlier times, just after settling here, raided the Bahananoa more than once and removed some of their <i>prime cattle</i>, of course, according to the Boers, justifiably and not without provocation.</p>	<p>Ook hierdie punt van Sonntag kan ondersteun word uit reedsgenoemde bewyse van die lang geskiedenis van Boer-Hananwa-spanning. Opmerklik is hoe Sonntag sy afkeur in die Boere se eiegeregtigheid te kenne gee.</p>
<p>4. Der genannte Kommiss. Besitzt nicht eine Spur von Vertrauen. Um folgender Vorfälle willen ist man der Meinung, daß er nicht von der Regierung geschickt, sondern auf eigne Faust handele:</p>	<p>4. The <i>Native Commissioner B Vorster</i>, although undoubtedly a distinguished member of the Boer community, was not afforded even a glimmer of confidence by the Bahananoa. They honestly believed that Vorster did not represent the Government but acted on his own responsibility.</p>	<p>Vorster se aansien in die Boeregemeenskap, in hierdie spesifieke geval 'n opmerking wat deur die vertaler bygevoeg is, kan uit verskeie oorde bevestig word,¹ maar dit lei geen twyfel dat sy optrede in die Blouberg-omgewing gespanne verhoudinge met die Hananwa aangemoedig het nie. In die Argiefgroepe van die Landdros van Soutpansberg en die Staatssekretaris</p>

van die ZAR, kan insae gekry word in talle die briewe waarin hy die Transvaalse regering se steun vir 'n grootskaalse veldtog teen die Hananwa probeer wen.² Afgesien van die sendeling en die Hananwa, het die Engelstalige pers Vorster ook daarvan verdink dat hy persoonlike finansiële voordeel uit die onderwerping van die Hananwa sou trek.³

1. C. Sonntag, *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* (ed. K. Sonntag), p. 11. Sien ook Suid-Afrikaanse Nasionale Argief, Transvaalse Argiefbewaarplek (TAB), Pretoria: A 126, p. 104: Herinneringsboek van Barend Jacobus Vorster, 1913-08-20: "BJ Vorster was lange jare regter in Zpberg. Hy had nooit 'n lyfwag nie, want sy [wit / Boere-] publiek het hom liefgehad en hy het hulle liefgehad."
2. Sien byvoorbeeld: TAB: SS. 4140, R. 17552/90: Wd. Landdrost Pietersburg zendt rapport van Comms Vorster waarin hy meldt van botsingen die hy had by de vordering van belasting by Kapitein Malleboch, 1890-12-19, pp. 88-98. Sien ook TAB: ZZG. 15: BB. 702/94, 1894-05-09, p. 690; BB. 722/94, 1894-05-12, p. 710; BB. 726/94, 1894-05-12, p. 715; BB. 846/94, 1894-05-21, p. 761.
3. Die Britse agent in Petoria het byvoorbeeld die volgende aan Sir Henry Loch, die Britse Hoë Kommissaris in Suid-Afrika, laat weet: "A Gentleman connected with a newspaper up here told me this morning that affidavits will shortly be published to show that the whole disturbance was caused by Commandant Vorster and the Native Commissioner robbing Malapoch's Kafirs of hundreds of cattle under false pretences." PRO: Enclosure to CO. 417/120, 10894: Commandeering of British subjects, A. de Wet, Pretoria – H. Loch, Cape Town, 1894-05-28.

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
a) Die bekende Wegnahme der 100 Stück Vieh und das unrechtmäßige Zurückhalten der 9 Stück.		Hierdie insident, wat einde 1893 plaasgevind het, is breedvoerig deur Sendeling Sonntag beskryf en ook deur die vertaler in die Engelse publikasie opgeneem, hoewel laasgenoemde dit nie nodig geag het om die gebeure weer hier op te haal nie. Vorster en 'n paar Boere

en swart helpers het naamlik die oggend van 22 Desember 1893 honderd beeste van die Hananwa gekonfiskeer. In antwoord op die brief wat Sonntag in opdrag van Mmalebôhō aan die kommissaris geskryf het, het hy laat weet dat die Hananwa-beeste opgeëis is as vergoeding vir ses-en-dertig beeste wat die Hananwa van hom gesteel het. Teen April 1894 het Sonntag berig dat die beeste, op nege (vertaler beweer tien) na, aan die Hananwa teruggegee is nadat hulle kon bewys dat al die gekonfiskeerde vee wettiglik aan hulle behoort het.⁴

In die lig van die argivale getuienis hierbo genoem, is Sonntag se verklaring vir Vorster se optrede, geloofwaardig: Dat Vorster gehoop het dat hy die Hananwa deur die konfiskering van die beeste sodanig sou kon probeer “to commit some foolish deed which would motivate a declaration of war on them.”⁵ Wat hierdie afleiding van Sonntag verder ondersteun, is wat Vorster met die terugbesorging van die vee volgens Mmalebôhō se hoofvertegenwoordiger kwytgeraak het: “Tell your chief he must take care: one of these days I will haul him out of his mountain-fastness”.⁶

-
4. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., pp. 14-17 (22 Desember 1893 & 1 Januarie – 15 April 1894); C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 178-185 (inskrywing op 21 Februarie 1894)
 5. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 15: “The thought immediately occurred to me that the purpose of the removal of the cattle was to provoke the Bagananoa to commit some foolish deed which would motivate a declaration of war on them.” Sien ook C. Sonntag, *Notizen* ..., p. 182: “Ich hatte sofort den Eindruck: Man will die Bagan. zu irgend einer Thorheit hinreißen, um Anlaß zu haben, ihnen den Krieg zu erklären.”
 6. C. Sonntag, *My friend Maleboch* ..., p. 18: “Tell your Chief he must take care: one of these days I will haul him out of his mountain-fastness.” Sien ook C. Sonntag, *Notizen* ..., pp. 184-185: “Sag deinem Häuptling, er soll sich in acht nehmen, ich werde ihn eines Tages noch aus seinem Felsenest holen.”

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
<p>b) Schloß mit dem Nebenbuhler von Kibi, dem Feind Malebochs, zuerteilt wurde, bestärkt die Bahananoa in ihrer Vermutung, daß alles nur ein Werk B. Vorsters u. Kibi (Kompanie) sei. In dieser Ansicht wurden sie um so mehr bestärkt, da der Kommiss die Bitte, näher zu kommen abschlug und sein Quartier in der Nähe Kibis aufschlug. Daß der Kommiss. Molebane, den Ärgsten in der Viehgeschichte, beistand, macht die Bahananoa ebenfalls stutzig. Die Furcht der Rapport-Überbr., es könnte ihm der Bauch womöglich aufgeschlitzt werden, Deutsch ausgedrückt in dem Sprichwort: "Was ich selber denk und tu, trau ich auch wohl andern zu."</p>	<p>5. <i>The Bahananoa objected strongly to what might be called a bond of friendship that Vorster had concluded with Kibi, Maleboch's arch-enemy.</i></p>	<p>Anders as in die oorspronklike teks, herhaal die vertaler hier nie weer die gesprekskonteks waaruit afgelei is dat die Hananwa van Mmalebôhō sterk beswaar gehad het teen die vriendskapsbande tussen Kibi en Vorster nie. Ter verheldering word die Engelse vertaling van dié gesprek wat reeds op 3 Mei plaasgevind het, tog hier aangehaal: "Maleboch sent his half-brother to me with two questions: 'Tell me, Mynheer, how can I, the Chief, go to the Commissioner, knowing beforehand that I might meet Molibane, the person who unjustly accused us of cattle-theft? Second question: 'How can I go to him where he has set up his camp near my arch-enemy Kibi?'"⁷</p>

Teenoor Kibi se verskoning dat dit Mmalebôhō was wat hom daarvan weerhou het om belasting aan die Boere te betaal, was dit nie sendeling Sonntag se ervaring gewees dat Mmalebôhō en sy raadgewers daardie onderdane van hulle wat wel besluit het om belasting te betaal, verstoot of leed aangedoen het nie.⁸ Kibi se verskoning was heel moontlik eerder deel van sy algemene taktiek om Mmalebôhō te probeer uitoorlê deur hom in onguns by die Boere te bring.

7. C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, p. 27; C. Sonntag, *Notizen ...*, p. 191 (1894-05-03). Molebane was die persoon wie se optrede in Desember 1893 daartoe aanleiding gegee het dat Vorster 'n honderd van die Hananwa se beeste konfiskeer het.
8. Sonntag self is byvoorbeeld nie berispe of tereggewys toe hy Mmalebôhō se raadgewers meegedeel het dat hy Khobe se mense aangeraai het om belasting te betaal en bygestaan het om dit aan Vorster te gaan meedeel nie. Die Hananwa-leiers het wel in hulle argumente daarop gewys dat daar Hananwa was wat ten spyte daarvan dat hulle die belasting betaal het, onder Boerebrutaliteit deurgeloopt het. Sien C. Sonntag, *My friend Maleboch ...*, pp. 29, 33 & 43.

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
5. Der Unglücksfall, der zum Todesfall wurde.		Sendeling Sonntag verwys hier na die ongelukkige Hananwa-man, Induba, wat dood is toe die Boere hom laat osvel ry het – sien weer die dagboek inskrywing op 8 Mei 1894.
6. Was besonders eine freundliche Lösung erschwert, ist der Tod der beiden Leute in den Gärten.		Sendeling Sonntag verwys hier na die ander insident wat ook op 8 Mei 1894 opgeteken is, toe die Matlala-polisie van Vorster twee Hananwa-mans wat hulle lande gaan oes het, doodgeskiet het. Punt 5 verteenwoordig saam met punt 6 die twee insidente waarvan die vertaler vroeër in sy teks reeds soveel gewag gemaak het.
7. Das Verbrennen des bereits geschnittenen Korns.		

Christoph Sonntag	Konrad Sonntag	Kommentaar
8. Das Abbrennen von Kraalen und stehlen von Dingen durch schwartze Polizisten.		Punte 7 en 8 verwys na die Boere se taktiek om die Hananwa se kosvoorraad te vernietig in 'n poging om hulle oor te haal om belasting te betaal. Dit was 'n aktiwiteit waarmee veral Vorster en sy swart polisiemanne druk bedrywig was nog voordat die ander Boerekommando's Blouberg bereik het. ⁹ In plaas daarvan om Mmalebôhō en sy raadgewers oor te haal om belasting te betaal, het dit hulle eerder verder oortuig van Vorster se vasberadenheid om hulle te vernietig.
9. Der Kommiss hätte die Ochsen und das Geld nicht zurückweisen sollen.		Sendeling Sonntag verwys hier waarskynlik daarna dat Vorster ongedisiplineerde optrede deur sy swart polisiemanne oogluikend toegelaat het; hy het immers self aan soortgelyke selfverryking meegedoen.
10. Besonders viel Einfluß hat das Gerücht: Kommt der Häuptling vom Berg herab, so wird er gefangen und getödtet. Diese Furcht lag gleich am Anfang vor. (pp. 199-200)		In die lig van bogenoemde, maak die Hananwa se vrees vir hulle leier se kop selfs meer sin.

9. TAB: KG. 78, CR. 1572/94: B.J. Vorster – P.J. Joubert, 1894-05-08. Sien ook: TAB: ZZG. 15, BB. 702/1894, 1894-05-09, p. 690; BB. 722/94, 1894-05-12, p. 710; BB. 846/94, 1894-05-21, p. 76, asook TAB: SN. 175: B.J. Vorster – Koms. Nat. Rhenosterpoort, 1894-05-12; K.G./ S. Nat – Koms. Nat. Klipdam, 1894-05-16.

SUMMARY

Besides Hananwa memories, the historiography on the Boer Hananwa War of 1894 produced over the past century, forms a significant collection. Very prominent among the written sources from which the course of the war can be (re)constructed, are the published diaries of Anglican priest Colin Rae and Berlin missionary Christoph Sonntag. Rae's *Malaboch, or notes from my diary* and Sonntag's *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* are the only two publications with eyewitness accounts which deal in their entirety with the events of May to August 1894. In the research on the conflict of 1894 undertaken thus far, 'facts' have readily been taken over from the documents, but the way in which meaning was brought about in the texts as a whole; through selection, ordering and the 'conversation' between texts, has not yet been investigated properly. The point of departure in this study is that historical meaning is not being generated on the level of the individual statement, but through the way in which the historical facts are integrated into a historical text. With concepts borrowed from literary theory, a comparative deconstruction is undertaken in an attempt to weigh the relative value and meaning of each text as a history-producing document. Firstly the historical, geographical and biographical contexts in which the texts can be read, are explored. The earlier representations of each text that served as intertexts for the two publications, are unravelled. Then the reception of the texts by different generations of readers is investigated. Lastly, the composition of both narratives in the form of a prelude, course and ending to the war, is compared. It seems as if the narrating authors do not necessarily need to be read as if they were playing the leading roles. In the reading process it is possible to reverse the initiative that at first glance seems to lie with narrator of the narrative. Thus the 'Other', the Hananwa, can also be represented as characters who take initiatives, instead of ones who just respond to the actions of others.

1

Hananwa	Boere	Blouberg	sonnpansoerig	intertekstualiteit
Sonntag	Rae	dagboek	vergelyking	geskiedskrywing
Mmalebôhō	Joubert	Vorster	oorlog	

SUMMARY

Besides Hananwa memories, the historiography on the Boer Hananwa War of 1894 produced over the past century, forms a significant collection. Very prominent among the written sources from which the course of the war can be (re)constructed, are the published diaries of Anglican priest Colin Rae and Berlin missionary Christoph Sonntag. Rae's *Malaboch, or notes from my diary* and Sonntag's *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* are the only two publications with eyewitness accounts which deal in their entirety with the events of May to August 1894. In the research on the conflict of 1894 undertaken thus far, 'facts' have readily been taken over from the documents, but the way in which meaning was brought about in the texts as a whole; through selection, ordering and the 'conversation' between texts, has not yet been investigated properly. The point of departure in this study is that historical meaning is not being generated on the level of the individual statement, but through the way in which the historical facts are integrated into a historical text. With concepts borrowed from literary theory, a comparative deconstruction is undertaken in an attempt to weigh the relative value and meaning of each text as a history-producing document. Firstly the historical, geographical and biographical contexts in which the texts can be read, are explored. The earlier representations of each text that served as intertexts for the two publications, are unravelled. Then the reception of the texts by different generations of readers is investigated. Lastly, the composition of both narratives in the form of a prelude, course and ending to the war, is compared. It seems as if the narrating authors do not necessarily need to be read as if they were playing the leading roles. In the reading process it is possible to reverse the initiative that at first glance seems to lie with narrator of the narrative. Thus the 'Other', the Hananwa, can also be represented as characters who take initiatives, instead of ones who just respond to the actions of others.

OPSOMMING

Naas Hananwa-herinneringe, is die geskiedskrywing van die afgelope eeu oor die Boer-Hananwa-oorlog van 1894, 'n substansiële versameling. Onder die geskrewe bronne waarvolgens die verloop van die oorlogsgebeure ge(re)konstrueer kan word, is die gepubliseerde dagboeke van die Anglikaanse priester Colin Rae en die Berlynse sendeling Christoph Sonntag baie prominent. Rae se *Malaboch, or notes from my diary* en Sonntag se *My friend Maleboch, chief of the Blue Mountains* is die enigste twee publikasies met ooggetuieverslae wat in geheel aan die gebeure van Mei tot Augustus 1894 gewy word. In die navorsing wat tot dusver oor die 1894-konflik onderneem is, is 'feite' geredelik uit die tekste oorgeneem, maar die wyse waarop betekenis in die tekste as geheel, deur seleksie, ordening en 'gesprek' met ander tekste tot stand gekom het, is nog nie werklik ondersoek nie. Die uitgangspunt in hierdie studie is dat historiese betekenis nie op die vlak van die individuele stelling tot stand kom nie, maar deur die wyse waarop die historiese feite in 'n historiese teks geïntegreer word. 'n Vergelykende dekonstruksie word met leen-konsepte uit die literêre teorie onderneem om die relatiewe waarde en betekenis van elke teks as geskiedeniskeppende dokument te oorweeg. Eerstens word die historiese, geografiese en biografiese kontekste waarin die tekste gelees kan word, verken. Die vroeëre weergawes van elke teks wat as intertekste vir die publikasies gedien het, word ontrafel, waarna die 'ontvangs' van die tekste deur verskillende generasies lesers nagegaan word. Laastens word die samestelling van beide narratiewe in die vorm van 'n aanloop, verloop en afloop vir die oorlog, vergelyk. Dit blyk dat die vertellende outeurs nie noodwendig in die rol van hoofkarakter gelees hoef te word nie. Die inisiatief wat in die vertellers se narratiewe neig om by hulleself te lê, kan in die leesproses omgekeer word sodat die 'Ander', die Hananwa, ook as handelend voorgestel kan word.

Hananwa	Boere	Blouberg	Soutpansberg	Transvaal
Sonntag	Rae	dagboek	vergelyking	intertekstualiteit
Mmalebôhô	Joubert	Vorster	oorlog	geskiedskrywing